

НАПРЯМ 2. УКРАЇНСЬКИЙ КРИМ: ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА ТА РЕІНТЕГРАЦІЯ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-398-2-6>

Васецький В. Ю.,

*кандидат юридичних наук,
науковий співробітник відділу держави і права
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО НАРОДУ: ІСТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Проблема Криму знаходиться у загальному контексті загарбницької політики Російської Федерації. Ця проблема є багатогранною, вона стосується, зокрема, української території – Кримського півострова, корінного народу – кримських татар, витіснення, а по суті знищення цілого народу. У світлі агресивної війни проти України, анексією Росією Криму ще у 2014 р. проблема повернення Криму до України є одним з головних напрямів боротьби Українського народу. У цьому зв'язку актуальним є питання ідентичності кримського народу, що історично сформувався в Криму.

Кримські татари офіційно визнані корінним народом у складі України [1]. Європейський Союз та інші міжнародні організації також визнають кримських татар корінним народом Криму [2]. Однак російський уряд вважає кримських татар лише «національною меншиною» [3]. Така позиція Росії знаходиться у загальній концепції, яка притаманна імперській політиці.

В російській історіографії з кінця XVIII ст. стверджувалося уявлення, що після заснування Батием Золотої Орди (1236 р.) більша частина її кочового населення були татари, що прийшли з Азії, які прийшли разом з монголами. Це породило штучно створений етнонім «монголи-татари», який широко використовується і в сучасній російській літературі [4, с. 229]. Разом з тим, Кримські татари сформувалися як народ у Криму і є нащадками різноманітних народів, що жили в Криму у різні історичні епохи. Основу антропологічного типу становлять представники європеїдної раси. Найважливіша роль у формуванні кримськотатарського народу належить західним кипчакам,

відомим в українській історіографії під ім'ям половців. Кримські татари за етнічним походженням є східноєвропейським тюркським народом, що історично сформувався в Криму.

Остаточо процес формування народу завершився в період Кримського ханства. Хоча історичну державну основу йому надали монголо-татари, проте вони через меншу численність розчинились у місцевому населенні [5].

Кримські татари в основному прийняли іслам в XIV столітті, і після цього Крим став одним з центрів ісламської цивілізації в Східній Європі. Панування Золотої Орди було в цілому обтяжливе для народів, що населяли Крим, тому вже з початку XV століття в Криму з'явилися тенденції до від'єднання від Золотої Орди. Фактичну незалежність Криму від Золотої Орди відраховують з початку правління на півострові Джаніке, дочки хана Золотої Орди Тохтамиша, яка всіляко підтримувала Хаджі Герая у боротьбі за Кримський престол. Після смерті Джаніке він був змушений виїхати з Криму до Литви [6, с. 58–64].

У 1441 році посольство від представників кількох найсильніших родів Криму, включаючи золотоординські клани Ширин і Барин і Куманський клан – Кипчак, вирушило в Велике князівство Литовське, щоб запросити Хаджі Герая правити в Криму. З цього моменту починається наступний етап боротьби Герая за владу, який в основному приходить на 1441–1445 рр. В результаті Хаджі Герай домігся перемоги та став правителем Криму. Точний рік заснування незалежного Кримського ханства встановити складно, але частіше їм вважається 1449 р. Він став засновником династії Гіреїв, що правила до анексії Кримського ханства Росією в 1783 році. Столицею ханства за Хаджі Герая став Чуфут-Кале, укріплене місто неподалік сучасного Бахчисарая.

Під час правління Менглі Герая, сина Хаджі, військо Великої Орди, яка тоді ще існувала, вторглося в Крим з півночі, кримський хан виграв генеральну битву, наздогнавши військо ординського хана. Орда припинила своє існування, і кримський хан став наступником цієї держави. Відтоді Кримське ханство стало однією з найсильніших держав Східної Європи аж до початку XVIII століття.

Кримське ханство часто брало участь у конфліктах на боці тієї чи іншої держави або саме було стороною військового конфлікту. У таких випадках кримськотатарська армія брала участь у походах на чолі з ханом. Одним з відомих є похід 1571 року, який закінчився взяттям Москви, при цьому сам Іван IV Грозний втік з міста і не з'явився після підпаду передмістя Москви. Причиною цього походу було захоплення Іваном IV Казані та Астрахані.

Доба Кримського Ханства – це період розквіту кримськотатарської культури, мистецтва та літератури.

Історія взаємовідносин козаків та татар не є однозначною. Були моменти як суттєвих конфліктів, так і військової співпраці. Найбільш відомою є союз гетьмана Хмельницького з ханом Ісламом-Гіреєм та правобережного гетьмана Дорошенка з Селім-Гіреєм. У ході повстання Хмельницького протягом 1648 року українсько-кримське військо здобуло перемоги над поляками в битвах під Жовтими Водами, Корсунем, Пилявцями. Однак союз був відносно короткочасним. Союз кримського хана з Гетьманщиною було розірвано, що призвело до трагедії під Берестечком. Разом з тим, татари допомагали козакам у Конотопській битві, в ході якої їм вдалося розбити московське військо.

У війні між Російською та Османською імперіями, що проходила в 1768–1774 рр., російські війська у 1771 році зайняли Крим. 8 квітня 1783 р. Катерина II видає маніфест «Про прийняття півострова Кримського, острова Тамані і всієї Кубанської сторони під Російську державу». Кримське ханство ліквідувалось, а Крим ставав частиною Російської імперії. Перехід Криму до Росії приніс багато змін для життя півострова. Поступово зникають риси життя минулих сторіч. Після 1783 р. розпочалася перша хвиля масового виїзду з Криму татар. Греки та вірмени були переселені ще в 1778 р. Разом з тим, півострів активно заселяли нові жителі, переважно росіяни та українці. В 1783 р. заснований Севастополь, в 1784 р. закладений Сімферополь. Саме ці міста згодом стануть найбільшими та центральними на півострові. Це була цілеспрямована політика Російської імперії, яка мала місце протягом всього періоду, протягом якого Крим знаходився під порядкуванням Москви. А. Герцен зазначає, що з початку 90-х рр. XVIII ст. починається перша хвиля еміграції кримських татар до Туреччини. В той же час царський уряд починає здійснювати програму заселення нових територій. Першим засобом було заселення у створеній Таврійській області звільнених солдат. Переселенці створили ряд нових поселень, які існують і понині. Крім цього, сюди переселялись селяни, господарі яких отримували тут значні земельні наділи за рахунок земель татар, що емігрували [4, с. 238–239].

1944 р. став роком головної трагедії у кримській історії. 18 травня 1944 р. за наказом Сталіна весь кримськотатарський народ був звинувачений у колабораціонізмі та депортований з Криму. У злочині було задіяне 32000 енкаведистів. Загалом депортували 193 865 кримських татар. У 1991 р. Україна отримала незалежність. Тільки тоді Верховна Рада України своєю постановою від 12 листопада 2015 року визнала депортацію кримських татар 1944 року геноцидом і проголосила 18 травня Днем пам'яті жертв геноциду кримськотатарського народу [7].

Немає сумніву у перемоги України над російськими окупантами. І завдяки цієї перемоги Крим та депортовані кримські татари знову повернуться на свою Батьківщину.

Список використаних джерел:

1. Про корінні народи України: Закон України 2849-ІХ, редакція від 31.03.202 / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 38. Ст. 319.

2. EU Association Agreement with Ukraine. *European Parliament resolution of 11 February 2021 on the implementation of the EU Association Agreement with Ukraine (2019/2202(INI))*. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0050_EN.html (дата звернення 02.03.2024).

3. Uehling G.L. Having a Homeland: Recalling the Deportation, Exile, and Repatriation of Crimean Tatars. Vol. 2. University of Michigan, 2011. 521 p.

4. Герцен А. Г. Крымские татары. *От киммерийцев до крымчаков* / ред. И. Н. Храпунов, А. Г. Герцен. Симферополь : «Доля», 2007. С. 228–240.

5. Історія Криму. Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Історія_Криму_Золота_Орда_Заснування_Кримського_ханства (дата звернення 02.03.2024).

6. Герцен А.Г., Могаричев Ю.М. Крепость драгоценностей. Кырк-Ор. Чуфут-кале. Симферополь : Таврия, 1993. 126 с.

7. Про визнання геноциду кримськотатарського народу: Постанова Верховної Ради України № 49–50 від 12.11.2015 / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. Ст. 469.